

Collectievorming in de Koninklijke Bibliotheek van België

Bart Op de Beeck, KBR

Als nationale bibliotheek is de Koninklijke Bibliotheek van België de instelling bij uitstek die het Belgische gedrukte en geschreven patrimonium voor het nageslacht verwerft, bewaart en op een verantwoorde manier ter beschikking stelt van de wetenschappelijke wereld, maar ook van een breed publiek.

Sinds haar oprichting in 1837 heeft ze met nooit aflatende ijver de Belgische boekproductie opgevolgd en een brede waaier aan Belgische publicaties aangekocht. Niettemin vertoont de collectie leemtes, vooral in de periode voor het verplichte wettelijk depot, bijvoorbeeld met betrekking tot lokale publicaties van (kleine) uitgevers-drukkers(centra) en schoolboeken, drukwerk dat niet tot de wetenschappelijke of literaire sfeer behoort. Gedurende de 19e en een groot stuk van de 20e eeuw werden de Belgische drukken uit deze periode immers geselecteerd op basis van subjectieve criteria: de opeenvolgende conservatoren beslisten welke boeken werden aangekocht.

Het verplichte wettelijk depot zorgt er sinds 1966 voor dat zo goed als de volledige nationale boekproductie voor de toekomst bewaard blijft en door middel van de Belgische Bibliografie wordt ontsloten. Gemiddeld worden er nu elk jaar meer dan 20.000 Belgische monografieën en meer dan 16.000 periodieke publicaties gedeponneerd. De verzameling met het sigel "BD" — de Belgische tijdschriften en reeksen — bevat nu meer dan 59.000 nummers. De laatste jaren werd er door het Wettelijk Depot een bijzondere inspanning geleverd om via schriftelijke of elektronische aanmaningen de uitgevers en de auteurs die hun werk in eigen beheer of in het buitenland publiceren, te verplichten om hun publicaties te deponeren. Deze werkwijze is erg vruchtbaar gebleken en zorgt ervoor dat de lacunes zo klein mogelijk zijn.

Vanaf 1 april 2008 werd de wet gewijzigd en moeten er twee exemplaren van de niet-periodieke publicaties worden gedeponneerd. Dit stelt de KBR in staat om op zijn minst een exemplaar in perfecte staat te bewaren. Omwille van de budgettaire beperkingen worden er immers nog maar weinig Belgische drukken aangekocht. Uitzonderingen hierop zijn uiteraard naslagwerken, woordenboeken, enz. Keerzijde van de medaille: elk jaar is er dubbel zoveel ruimte nodig om deze verzameling op te slaan (ongeveer 500 lopende meter per jaar). Het depot van grijze literatuur, zowel voor het universitair als het niet-universitair onderwijs, neemt exponentieel toe. Ook elektronische publicaties, zoals cd-roms, worden gecatalogiseerd en sinds 2005 kan men op vrijwillige basis online publicaties deponeren.

Bij het aanwinstenbeleid voor de Belgische drukken uit de 19e eeuw en de 20e eeuw geldt de regel dat we op zijn minst twee exemplaren van elke druk moeten bezitten, op voorwaarde natuurlijk dat het tweede exemplaar ons via een schenking of gift gratis wordt aangeboden. Er wordt dus niet systematisch van elke Belgische druk een tweede exemplaar aangekocht.

In het algemeen kan men stellen dat de bibliotheek steeds een beroep heeft kunnen doen op een schare van milde schenkers. Zowel privépersonen als de Vrienden van de Koninklijke Bibliotheek of de Koning Boudewijnstichting hebben ervoor gezorgd dat de bibliotheek ook een merkwaardige collectie internationaal erfgoed bezit. Deze schenkingen omvatten niet alleen patrimoniale stukken, maar ook moderne drukken — al dan niet Belgisch materiaal — die vanuit onverwachte hoek de collecties van de KBR verrijken. We gaan hier niet in op het aantal schenkingen of de schenkers, die men kan terugvinden in de talrijke tentoonstellingscatalogi, historische inleidingen tot de collecties, jaarverslagen enz. Schenkingen van enkele boeken worden meestal in de lopende reeksen ingeschreven (de 9e reeks en voor de Kostbare Werken de reeks "LP"). Wanneer het gaat om grotere schenkingen krijgen ze een afzonderlijk reeksnummer. De zogenaamde "FS" reeksen of "fonds spécial", bevatten reeds 89 nummers. Belangrijke schenkingen, zoals de schenking van de verzameling Scutenaire (FS XLIX), worden zeker in hun geheel bewaard. Dubbels worden er niet uit verwijderd. Voor een privé-schenker ligt dit soms erg gevoelig. Bij bepaalde legaten wordt vermeld dat de KBR zich verplicht om binnen een aantal jaren de collectie te verwerken en een catalogus te publiceren. Soms gebeurt het dat privé-schenkingen worden geweigerd. Het gaat dan bijvoorbeeld om een massa boeken die reeds werd afgeroomd door antiquaren.

Bij schenkingen door andere instellingen — en we denken hier bijvoorbeeld aan dubbels uit andere instellingen of (deel)collecties van ministeriebibliotheken die worden afgebouwd — wordt steeds overeengekomen dat de KBR zelf beslist om de dubbels in te schrijven, te ruilen of af te voeren. In de mate van het mogelijke worden deze dubbels aan andere bibliotheken aangeboden. Soms wordt er voor elk exemplaar nagekeken of we de boeken al dan niet bezitten. Bij andere schenkingen wordt een steekproef uitgevoerd, zodat we een zicht krijgen op het aantal Belgische boeken in de aangeboden verzameling. Dikwijls moet men snel beslissen en dan wordt er meestal geopteerd om de gift in de KBR te triëren.

Aan deze Belgische collecties — maar dit geldt evenzeer voor de hedendaagse verzamelingen van de wetenschappelijke bibliotheek — wordt de nodige zorg besteed: restauraties, bindwerk van tijdschriften en kranten, bewaring in zuurvrije boekendozen, enz. Vanaf 2014 zullen alle stofwikkels rond Belgische publicaties (en in een tweede fase de buitenlandse) apart worden bewaard onder optimale omstandigheden. Er is nog geen enkele bibliotheek waar dit systematisch gebeurt. Ook de collectie Belgische kranten, dikwijls op broos en verzuurd papier, krijgt voldoende aandacht. Sinds 2006 is het microfilmeren ervan

vervangen door digitalisering. Meer dan 3,2 miljoen pagina's uit de periode 1831 tot 1950 zijn reeds digitaal beschikbaar.

DE WETENSCHAPPELIJKE BIBLIOTHEEK: BUITENLANDSE PUBLICATIES

Als wetenschappelijke bibliotheek beperkt de KBR sinds een tiental jaren haar collectiebeleid tot de humane wetenschappen. Het aanwinstenbeleid is erop gericht een coherente collectie buitenlandse publicaties voor deze vakgebieden aan te leggen. Het budget bedroeg in 2012 ongeveer 1,4 miljoen euro. De KBR volgt vandaag meer dan 800 reeksen op en heeft een abonnement op meer dan 2000 tijdschriften, waarvan er enkele honderden elektronisch beschikbaar zijn. Jaarlijks worden er 6 à 9000 monografieën verworven. De laatste jaren kocht de KBR ook een behoorlijk aantal digitale publicaties en databanken aan, die ze in de bibliotheek gratis ter beschikking stelt van de gebruikers.

De collecties van de KBR staan zeer sterk voor de vakgebieden die de patrimoniale collecties ondersteunen. We denken hier bijvoorbeeld aan boekgeschiedenis, codicologie, publicaties op het gebied van de miniatuurkunst, musicologie, numisma-

werken. Het is merkwaardig dat sommige zeer gespecialiseerde tijdschriften door verschillende wetenschappelijke bibliotheken, waaronder de KBR, worden aangekocht en dit voor een heel beperkte gebruikerskring. Ook de internationale boekproductie, zoals deze biomedische tijdschriften, moet worden bewaard en daarbij mag men geen eng nationalistische visie innemen. Dit is een punt van discussie, ook binnen de instelling. We mogen zeker niet vergeten dat deze buitenlandse wetenschappelijke tijdschriften ook tot het erfgoed behoren. Hier zien we dan ook een verschil tussen een bewaarbibliotheek en de universiteitsbibliotheken. De KBR mag geen enkel exemplaar van haar collectie afstoten.

PATRIMONIALE VERZAMELINGEN

Om een idee te geven van de omvang van de patrimoniale collecties: de KBR bezit onder meer 40.000 handschriften, 400.000 drukken voor 1800, 700.000 prenten, een collectie kaarten en plannen, een muziekafdeling en een penningkabinet. De beide laatste zijn toegespitst op de Belgische realiteit, maar vertonen ook internationale allures, denken we maar aan het Bartokarchief of de wereldvermaarde verzameling Griekse munten.

Deel van de schenking De Launoit.

tiëk, enz. Een ander zwaartepunt is ongetwijfeld de verzameling Americana: publicaties over Amerikaanse cultuur en geschiedenis. Door de samenwerking met het Centrum voor Amerikaanse Studies vzw kan de KBR een ongeëvenaarde collectie aanbieden. Elke aankoop op dit vakgebied wordt eerst door een universitaire vakreferent gescreend.

De KBR tracht niet alleen door het aankopen van boeken, tijdschriften en reeksen of schenkingen haar hedendaagse collectie buitenlandse publicaties te vervolledigen. Er werd meegewerkt aan de 'Depotservice voor Vlaamse bibliotheken met biomedische tijdschriften' in het kader van het Vlaams Overlegorgaan inzake Wetenschappelijk Bibliotheekwerk (VOWB), waarbij de KBR hoofdzakelijk haar rol speelt als bewaarbibliotheek en zoveel mogelijk tijdschriftenreeksen — zelfs buitenlandse — voor de toekomst probeerde te vervolledigen en te bewaren. De KBR is zeker bereid om aan een gelijkaardig project voor tijdschriften betreffende de humane wetenschappen mee te

We beperken ons in dit artikel tot de verzameling oude en bijzondere drukken (afdeling Kostbare Werken). Er worden items verworven die in België zijn gedrukt, boeken van Belgische auteurs gedrukt in het buitenland (bijvoorbeeld een Lipsiuseditie gedrukt in Marseille), drukken die betrekking hebben op de Belgische geschiedenis en cultuur in het algemeen. Zoals elke patrimoniale afdeling heeft deze collectie ook een aantal zwaartepunten buiten haar traditionele verzamelgebied. De KBR heeft zo bijvoorbeeld een niet onaardige collectie Erasmiana en een verzameling met drukken van de *Imitatio Christi*.

De bibliotheek heeft, ook voor het verwerven van het patrimonium, steeds een actief aanwinstenbeleid gevoerd. Voor het brede spectrum van patrimoniale stukken die de KBR aankoopt, veronderstelt dit een gedegen kennis van de markt en een voortdurend afwegen van de vraagprijs en het belang van het stuk. De afdeling Kostbare Werken pluisst elk jaar tientallen boekhandels- en veilingcatalogi uit op zoek naar werken die in België

“EEN BIBLIOTHEEK DIE GEEN BOEKEN MEER VERWERFT, IS TEN DODE OPGESCHREVEN”

werden gedrukt. Sinds de oprichting van de KBR werden de meeste van deze veilingcatalogi bewaard en vanaf 1965 werden ze zorgvuldig gecatalogiseerd en gepubliceerd door Jeanne Blogie. Op deze manier bezit de KBR één van de belangrijkste collecties veilingcatalogi in de wereld, zeker wat onze continenten betreft. In vele bibliotheken worden deze veilingcatalogi nog steeds stiefmoederlijk behandeld, als ze überhaupt worden bewaard. De laatste jaren schuimt de afdeling ook internet af, want ook oude drukken worden steeds meer online verkocht en we bemerken een verschuiving van de gedrukte antiquariaatscatalogus naar het online antiquariaat. Het aantal gedrukte veilingcatalogi neemt zienderogen af.

Het aanwinstenbeleid van de laatste jaren heeft er bovendien voor gezorgd dat er nog nooit zoveel oude drukken werden verworven: in 2009 werden er maar liefst 350 aangekocht. Ook voor de aankoop van ontbrekende Belgische werken uit de 19e eeuw wordt nu een belangrijke inspanning geleverd. Het is belangrijk hier op te merken dat de afdeling Kostbare Werken zich de laatste jaren tot een volwaardige afdeling “oude en bijzondere drukken” heeft ontwikkeld. Sinds 2008 bevinden immers alle drukken tot 1830-1840 zich in deze afdeling. De volgende decennia zal de grens van wat men tot het ‘erfgoed’ rekent steeds opschuiven. In de toekomst zal het zo zijn dat de erfgoedafdeling die de oude drukken bewaart groter zal worden dan de algemene verzameling. Er mag hier worden opgemerkt dat een boek dat gisteren van de persen rolde evenzeer tot het erfgoed behoort als een 16e-eeuwse druk.

Niet alleen door de collecties die aan de basis liggen van de KBR — voor de oude drukken zijn dit de verzamelingen Van Hulthem en ‘Ville de Bruxelles’ — maar ook door schenkingen heeft de collectie een internationaal karakter. De schenking Solvay zorgde ervoor dat de KBR onder andere één van de grootste collecties boekbanden van de Franse kunstboekbindster Rose Adler bezit. Een belangrijke verzameling Voltairiana werd door graaf de Launoit geschonken bij de eerste steenlegging van het nieuwe gebouw.

Gedurende het laatste decennium zijn de contacten met andere patrimoniale instellingen toegenomen en geregeld worden er met de belangrijkste actoren op dit gebied, zowel in binnen- als buitenland, afspraken gemaakt en dit hoofdzakelijk voor boekenveilingen. In België is dit vooral met de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, met de Leuvense Universiteitsbibliotheek en de Brugse Biekorf, maar ook met de AML (Archives et Musée de la Littérature) en de Vlaamse tegenhanger, het AMVC (Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, nu Letterenhuis). Voor het buitenland wijzen we hier vooral op Nederlandse bibliotheken, zoals de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam en Leiden en de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

CONCLUSIES EN PERSPECTIEVEN

Een bibliotheek die geen boeken meer verwerft, is ten dode opgeschreven. De Koninklijke Bibliotheek van België is zeker niet

in dit geval. De beleidslijn van de KBR is duidelijk: het bewaren van het Belgische erfgoed in de ruime zin van het woord en van een gedegen internationale collectie toegespitst op de humane wetenschappen. Het is niet aangewezen om het aankoopbeleid voor het patrimonium in een strikt keurslijf te gieten. Noch is het bijvoorbeeld aan de conservator van het Wettelijk Depot om te beslissen welke Belgische bibliofiele uitgaven worden verworven (alle Belgische publicaties die meer dan 265 Euro kosten moeten immers worden aangekocht). Het subjectieve esthetische oordeel van het afdelingshoofd mag geen rol spelen bij een aanwinstenbeleid dat volledigheid nastreeft. Een gevolg van deze werkwijze is dat de KBR sinds 1966 over een bijzondere en zo goed als volledige verzameling Belgische bibliofiele uitgaven beschikt.

Zoals voor elke bewaarbibliotheek spelen drie klassieke factoren een rol. Vooreerst moet de instelling voor de aankoop van erfgoed en het up to date houden van de wetenschappelijke bibliotheek over voldoende financiële middelen beschikken. Door de besparingen op federaal niveau wordt momenteel opnieuw in het budget van de KBR gesneden en ziet de instelling zich voor nieuwe uitdagingen gesteld. Er zullen keuzes moeten worden gemaakt, zonder daarbij de officiële opdrachten en de uitgestippelde beleidslijn uit het oog te verliezen.

Naast voldoende financiële middelen moet een erfgoedbibliotheek ook gezegend zijn met voldoende personeel om de aanwinsten, zij het drukken die binnenkomen via het Wettelijk depot, aankopen of schenkingen, bibliografisch te kunnen verwerken en dit binnen een redelijke termijn. Wanneer de boeken niet gecatalogiseerd zijn, bestaan ze niet voor de buitenwereld.

Het derde knelpunt is het plaatsgebrek. Zoals veel bewaarbibliotheek kampt de KBR met plaatsgebrek. Ze slaat nu reeds boeken op buiten de instelling. Meer dan 4 km tijdschriften en reeksen, hoofdzakelijk betreffende de exacte wetenschappen, bevinden zich in de magazijnen van het Rijksarchief in Leuven. Dit heeft ons ademruimte gegeven voor enkele jaren, maar het is zeker geen oplossing op lange termijn. Laat ons niet vergeten dat de Koninklijke Bibliotheek in de toekomst — zoals ze trouwens reeds deed in het kader van de “Depotservice voor Vlaamse bibliotheken met biomedische tijdschriften” — meer en meer de functie van een nationaal depot voor het gedrukte erfgoed zal gaan uitoefenen. De snelheid waarmee de papieren collecties van, bijvoorbeeld de federale ministeries worden afgebouwd, is indrukwekkend. We onderzoeken momenteel in samenwerking met de Regie der Gebouwen verschillende pistes om het plaatsgebrek te kunnen opvangen.

Bij wijze van afsluiting willen we er bij alle betrokken actoren voor pleiten voldoende oog te hebben en houden voor het belang van papieren collecties, ook in een digitale (bibliotheek) wereld. ■■